

Chronicon

SCRIPTORIA

Bella Vallis.

In abbazia Bellae Vallis extitit olim celebre scriptorium et ornatissima bibliotheca. Cfr *Anal. Praem.*, IV, 1928, pp. 206-208. Recenter (1965), apud Centre national de la Recherche scientifique, editus fuit t. V, *Catalogue des manuscrits en écriture latine portant des indications de date, de lieu ou de copiste. Est de France*. Curis Ch. SAMARAN et R. MARICHAL (Noties établies par M. GARAND, M. MABILLE et J. METMAN). Scribit de hoc opere P. GASNAULT in *Bibliothèque de l'École des Chartes*, CXXV, 1967, p. 210 : « ce n'était pas le lieu de mener dans les limites de ce catalogue une étude détaillée de l'activité des grands scriptoria monastiques des provinces de l'Est (Saint-Remi et Saint-Thierry de Reims, Belval, Signy, Clairvaux, etc.) et de dresser la liste de leur production. Il n'en demeure pas moins évident que les renseignements ainsi réunis fourniront une base assurée à qui voudra désormais entreprendre ce travail et on se réjouit de voir l'un des membres de l'équipe annoncer une monographie de la bibliothèque et du scriptorium de l'abbaye de Belval ». (J.B.V.).

Bellus Reditus.

In zijn artikel *Het oude boek in het Historisch Instituut voor Franciscanische geschiedenis te Sint-Truiden*, verschenen in *Franciscana*, XXIII, 1968, blz. 55-89 vermeldt L. MEES een inkunabel afkomstig uit de voormalige premonstratenzerabdij van Beaurepart (Luik). Het betreft de inkunabel : Pseudo-BONAVENTURA, *Diaeta Salutis. Devota contemplatio seu meditatio de nativitate domini. De resurrectione a peccato ad gratiam*, Parijs, Pierre Le Dru, 1498. Op het titelblad : *Bibliothecae Belli-reditus*. Vgl. *art. cit.*, blz. 69, n° 17. (T.G.).

LITURGICA

Conceptionis B.M.V. festum.

Dans un article : *Miracula Beatae Mariae Virginis* de S. CORBIN, publié dans les *Cahiers de Civilisation Médiévale*, X, 1967, pp. 409-433, nous lisons (p. 432) : « La tradition rapporte que la fête du 8 décembre (fête de la Conception de la sainte Vierge) fut célébrée des 1120 par les prémontrés ». L'auteur de l'article ajoute en note (n. 102) :

« Anno M^oCXIX ordo Primostrensis (sic!) incipit et anno sequenti institutio festivitatis conceptionis beatae Mariae: *Thoma Sprotii Chronica*, ed. Th. HEARNIUS, Oxford, 1719». Sprott est un bénédictin de Canterbury mort en 1274; sa chronique est considérée comme sûre et concorde souvent avec celle de Ramsey éditée dans le *Monasticon Anglicanum* (éditée en 1661 par R. DODSWORTH et DUGDALE, à Londres, 2e éd.). (J.B.V.).

HAGIOGRAPHICA

SS. Martyres Gorcomienses.

Tussen de negentien geestelijken, die op 9 juli 1572 in Den Briel (Ned.) voor hun geloofsovertuiging gemarteld en opgehangen werden, bevonden zich twee Premonstratenzers, nl. Adriaan Janszen van Hilvarenbeek, pastoor te Monster, en Jacob Lacops van Oudenaarde, zijn kapelaan. De martelaren van Gorcum werden op 14 nov. 1675 zalig verklaard en op 29 juni 1867 gecanoniseerd. In een rijkelijk geïllustreerd artikel van *Brabant*, 1969, afl. 1, blz. 5-15 bespreekt A. DE NAYER enkele *Brabantse herinneringen aan de Gorcumse martelaren*. Hij wijst op de aanwezigheid van twee medaillons in het koorgestoelte van Grimbergen (XVIIe eeuw) en van twee beelden in de koorbanken van Averbode (XVIIe eeuw). Een uitvoerige bespreking wordt gewijd aan het verguld koperen schrijn, vervaardigd in 1870 door Höllner uit Kempen (Rijnland) en bewaard in de St.-Nikolaaskerk te Brussel. (T.G.).

S. Hermannus-Ioseph.

Le *Saint Hermann-Joseph* de Steinfeld († 1241 ou 1252), renommé par sa dévotion envers la Sainte Vierge, est connu aussi comme auteur de poésie mystique. J.-B. VALVEKENS vient de consacrer un article à ce mystique rhénan au *Dictionnaire de Spiritualité*, t. VII, fasc. XLIV-XLV, Paris, 1968, col. 308-311. (T.G.).

S. Norbertus - B. Hugo.

In *Nationaal Biografisch Woordenboek*, 3 (1968), vonden we een klaar-overzichtelijke levensbeschrijving over de H. Norbertus: *Norbert van Maagdenburg* (koll. 610-625), met aanduiding van de voornaamste geschiedkundige bronnen daaromtrent; alsook van *Hugo van Fosse* (koll. 412-421). Beide bijdragen zijn van de hand van W.M. GRAUWEN. (J.B.V.).

AUCTORES ANTIQUI

J. Caresmar.

Tractans in *Analecta Sacra Tarraconiensia*, t. XXXIX, 1966 (publ.

a. 1968), pp. 257-282, de *Historia documentada del Santuario de Ntra. Sra. de Ciérvoles*, E. CORREDERA, l.c., pp. 262-265, plures textus refert operum J. Caresmar, « Padre del Renacimiento científico catalán ». Et quidem ex operibus Caresmar, *De rebus Ecclesiae Sanctae Mariae Bellipodiensis Avellanarum*, cuius copia manuscripta asservatur in ecclesia paroeciali de Vilanova de la Sal, et *Anales del Real Monasterio de Bellpuig de las Avellanas, de la Orden de Canónicos Premonstratenses*, cuius manuscriptum originale asservatur in abbazia Bellipodiensi (Bellpuig), in quo nunc degunt fratres Maristae. (J.B.V.).

De Felleries Aug.

Augustinus de Felleries abbas fuit Bonae Spei (1643-1671). Nonnullos conscripsit libros asceticos. De hoc abbate scripsit prof. E. BROUETTE in *Dictionnaire d'Histoire et de Géographie ecclésiastiques*, t. XVI, fasc. 93 (1966), col. 945 s. De istis libris hoc iudicium profertur a prof. Brouette : « Ses écrits ont une langue savoureuse. Ils reflètent une doctrine très riche et d'une grande portée théologique. Felleries a acquis celle-ci à force de lectures et d'érudition. Mais il abuse de ses connaissances livresques ainsi que des termes d'école. Il se plaît aussi à une recherche affectée des jeux de mots. De là une grande lourdeur de style ». (J.B.V.).

L. Goffiné.

L. Goffiné, canonicus Steinfeldensis († 1719) edidit, inter alia *Handpostille*; opus istud vere praeclarum, potissimum sub respectu pastorali, perplurimas editiones obtinuit. De hoc paracho-scriptore Ordinis nostri, dissertationem doctoralem paravit apud facultatem Historiae Ecclesiasticae universitatis Gregoriana (Roma), S. AL, canonicus Bernensis. Dissertatio ista, uti in votis est, edetur in Bibliotheca Analectorum Praemonstratensium. Occasione anniversarii ducentissimi quinquagesimi mortis Goffiné, S. AL., biographiam Goffiné proposuit in *Jahrbuch für Geschichte und Kunst des Mittelrheins und seiner Nachbargebiete*, XVIII-IXX (1966-1967) (ed. : 1968), pp. 60-78 : *Leonhard Goffiné, der Verfasser der Handpostill, 1648-1719*. (J.B.V.).

M. Groenenschilt.

Au *Dictionnaire de Spiritualité* (t. 6, fasc. XLII-XLIII, Paris, 1967, col. 1053-1054) J.B. VALVEKENS, O. Praem. publica une notice sur Martin Groenenschilt († 1629), connu comme auteur d'un livre de méditations sur la vie du Christ et de la Sainte Vierge. Groenenschilt était chanoine de l'abbaye de Tongerlo et prévôt des moniales prémontrées de Herentals. (T.G.).

I.-B. Haas.

Jean-Balthasar Haas († 1764), chanoine prémontré d'Ilbenstadt, est

connu comme auteur d'une série de *vitae* de saints et bienheureux de l'Ordre de Prémontré. J.-B. VALVEKENS vient de consacrer une notice à cet écrivain : art. *Haas* (Jean-Balthasar), dans *Dictionnaire de Spiritualité*, t. VII, fasc. XLIV-XLV, Paris, 1968, col. 1-2. (T.G.).

N. Hamilton.

Au *Dictionnaire de Spiritualité* (t. VII, fasc. XLIV-XLV, Paris, 1968, col. 60) J.-B. VALVEKENS consacra une notice à *Hamilton* (Nicolas) († 1665), prémontré de Floreffe, auteur du *Diurnale beatae pietatis* (Mons, 1662; 2e édition, 1664). (T.G.).

G. Hempfer.

Georges Hempfer († 1648), chanoine prémontré de l'abbaye d'Allerheiligen, se distingua par sa dévotion envers l'Eucharistie. Il est l'auteur d'un livre de méditation sur le Sacrement de l'autel. Cfr J.-B. VALVEKENS, art. *Hempfer* (Georges), dans *Dictionnaire de Spiritualité*, t. VII, fasc. XLIV-XLV, Paris, 1968, col. 176. (T.G.).

Fr. Herlet.

Au *Dictionnaire de Spiritualité* (t. VII, fasc. XLIV-XLV, Paris, 1968, col. 288-290) on trouvera une notice de J.-B. VALVEKENS consacrée au prémontré Frédéric *Herlet* († 1718), auteur de plusieurs œuvres spirituelles, pastorales et catéchétiques. (T.G.).

Hermannus a Scheida.

Hermann de Scheida (XIIe siècle), dit le juif, originaire de Cologne et prémontré à Cappenberg (Westphalie) est connu comme auteur d'une autobiographie intitulée *De conversione sua*. Cfr *An. Praem.*, XL, 1964, pp. 368-369 et XLI, 1965, pp. 158-165. J.-B. VALVEKENS publia une notice sur *Hermann de Scheida* au *Dictionnaire de Spiritualité*, t. VII, fasc. XLIV-XLV, Paris, 1968, col. 300-302. (T.G.).

H. Hirnhaim.

Sous le titre *Hirnhaim* (Jérôme) J.-B. VALVEKENS publia une notice biographique concernant cet écrivain ecclésiastique, abbé prémontré de Strahow (1637-1679) : *Dictionnaire de Spiritualité*, t. VII, fasc. XLIV-XLV, Paris, 1968, col. 574-575. (T.G.).

Lucas a Monte S. Cornelii-Philippus de Harvengt.

Opus « *Speculum Virginum* », saeculo duodecimo, magnum et pro-

fundum influxum habuit. Cfr J.-B. VALVEKENS, *Speculum Virginum*, in *Anal. Praem.*, XXXV, 1959, pp. 166-171. El. SIMMONS GREENHAL in libro *Die geistigen Voraussetzungen der Bilderreihe des Speculum Virginum. Versuch einer Deutung*. Münster, Aschendorff, 1962, XIX + 156 (cum pluribus tabulis photographiceis), inquisivit de thematibus tractatis in illo «Speculo»; et de fontibus illorum thematum. Plura ex istis habentur apud Philippum de Harvengt et Lucam a Monte S. Cornelii; isti, ut notum est, conscripserunt praeclara commentaria de Cantico Canticorum (impressa habentur apud MIGNE, *Patrologia Latina*, t. 203, coll. 181-490; 489-592). (J.B.V.).

SCRIPTA HODIERNA

Generalia.

Au « Club français du Livre » est en cours de parution une *Encyclopaedia universalis*. Au tome I, pp. 7 ss. l'article : *Abbaye* est traitée par P.R.G. (P.R. GAUSSIN, maître de conférences à la faculté des lettres et sciences humaines de Lyon, et directeur du collège universitaire de St-Étienne). Nous y lisons : « Les moines n'avaient pas le monopole de la vita apostolica, du fait de la multiplication des chanoines réguliers... Vita apostolica, après avoir longtemps été synonyme de vie commune, en venait, au XIIe siècle, à signifier la vie de prédication itinérante, et les congrégations de chanoines réguliers qui joignaient la vie active à la vie contemplative pouvaient s'estimer supérieurs aux moines... en attendant que les uns comme les autres se révèlent sans influence sur les villes en plein développement auxquelles se voueront les ordres mendiants... Les chanoines réguliers faisaient les trois vœux monastiques, mais demeuraient en contact avec le monde par l'office paroissial, la prédication, la confession, avaient connu un grand développement... L'Ordre de Prémontré eut une grande importance... L'initiateur, Norbert, un aristocrate rhénan qui avait abandonné la vie mondaine de chapelain pour se consacrer à la prédication itinérante, avait érigé à partir de 1120 l'abbaye de Prémontré, sous la règle de St-Augustin complétée par les coutumes empruntées tant à Cîteaux qu'à Cluny et Hirsau. Les chanoines prémontrés associaient vie contemplative, prédication et ministère pastoral. Après que Norbert eut été nommé archevêque de Magdebourg (1126), l'essai-image commença ». (G.A.).

Bij de uitgeverij Paul Brand, Hilversum, verscheen deel 3 en 4 (van de tien voorziene delen) van een *Geschiedenis van de kerk*. Deel 3 en 4 handelen over *De Middeleeuwen*. Prof. Dr. KNOWLES (Cambridge) schreef ze. In verband met de H. Norbertus en de premonstratenzers lezen we (III, blz. 243) : « Onder deze navolgers (Cisterciënsers) was de voornaamste de orde die naar haar eerste stichting bekend is als de kanunniken van Prémontré of als premonstratenzers..., en in Enge-

land, naar hun witte habijten, als de witte kanunniken. Sint Norbertus (ca. 1080-1134) uit het Rijnland was hun stichter: hij vestigde hun eerste klooster in 1119 in de nabijheid van Laon. Oorspronkelijk waren ze bestemd voor prediking en missiewerk, maar de aantrekkingskracht van de cisterciënsers en de vriendschap met sint-Bernardus brachten de stichter ertoe het monastieke element in hun leven op te nemen en zij namen een groot gedeelte van de bepalingen uit de regel van de grijze monniken over. Van het begin af aan was er enig verschil in ideaal, zowel in elk klooster als tussen de germaanse en de latijnse landen; in de eerste had de roeping tot het apostolaat de overhand, in de laatste de monastieke en contemplatieve aard, maar de verschillen liepen nooit uit op een splitsing. In midden-Europa en in de noordelijke Nederlanden breidden zij zich nog sneller en opvallender uit dan de cisterciënsers, en zij bereikten fantastische resultaten met het droogleggen van moerassen en het rooien van bossen. Daarnaast stonden zij ten oosten van de Rijn aan vele duitse bisdommen bisschoppen af. In Frankrijk en op de britse eilanden daarentegen kon men hen lange tijd niet van de cisterciënsers onderscheiden, noch in hun levenswijze, noch in hun werkzaamheid op gebied van de landbouw en de zielzorg».

En verder, Deel 4, blz. 93: « Otto van Bamberg (1139) drong met geweld en sint Norbertus (1134) op meer vreedzame wijze naar het oosten door, en deze laatste zette zijn premonstratensers en de cisterciënsers aan om de evangeliepredikers te volgen of zelfs hen vooraf te gaan. Tenslotte: de invloedssfeer van Maagdeburg strekte zich uit tot honderden kilometers ten oosten van de Elbe en tot de overzijde van de Oder».

En op blz. 249 (deel 4): « wordt gesproken over de premonstratensers in Engeland. Zij hadden ten gevolge van het westers schisma geen contact meer met de generaal van de orde en vestigden zich rond engelse oversten of een belangrijk klooster (bv. Welbeck). Toen de eenheid terugkeerde hadden zij de neiging hun nationale groepering te handhaven.

In verband met het kloosterleven en het reguliere leven, lezen we (deel 4, blz. 265-266): In de 14^e eeuw kregen de cisterciëncers en de premonstratensers de concurrentie van de bedelorden, die een sterkere aantrekkingskracht uitoefenden. Ook ten gevolge van de domeinlandbouw kwam er verandering in hun levenswijze: de lekebroeders werden schaars en economisch zelfs ongewenst, en zo ging men geleidelijk over naar een economie van verpachten en verhuren, en in de 15^e eeuw waren bijna alle orden renteniers, die leefden van de pachters en de kerkelijke inkomsten. (G.S.).

Averbodium.

In de bundel *Historische bijdragen* (St.-Truiden, 1968), uitgegeven door de Geschiedkundige Kring van Sint-Truiden, handelt A. HOU-BAERT, O.F.M. over *Oude kaarten, tekeningen en plans van Sint-*

Truiden (blz. 34-37). Het oudste plan van Sint-Truiden komt voor in het *Registrum omnium bonorum monasterii Averbodiensis* (BRUSSEL, Algemeen Rijksarchief, Kerkelijk Archief, n° 5009) en werd in 1661 door de minderbroeder Joannes a Castro (of Van der Borgt), kartograaf van de abdij, getekend, volgens de metingen van Cornelis Lowis, koninklijk landmeter. De afbeelding van de stad Sint-Truiden komt voor op de kaart van Brustem, waar de abdij van Averbode naast het patronaatsrecht vele onroerende goederen bezat. Bedoelde afbeelding werd reeds uitgegeven in het verzamelwerk *Limburg* (Brussel, 1953, blz. 33). (T.G.).

In een bijdrage: *Bronnen over de bouwgeschiedenis van de pastorie van Tessenderlo*, in *Limburg*, XLVII, 1968, blz. 73-85, behandelt Tr. GERITS het onderwerp aangegeven in de titel. De pastorie-waarover het gaat eenmaal, evenals de parochie Tessenderlo, behorend aan de abdij van Averbode, werd gebouwd in 1664. De wijze waarop deze pastorie werd herbouwd wordt hier beschreven aan de hand van de oude dokumenten. (J.B.V.).

Over *Looise Begijntjes te Diest*, schreef Ir. VANDERWAEREN in *Oud Hoger-Op*, XIII, 1968, blz. 3-11. (J.B.V.).

Verscheidene leden van de familie Aertnijs fungeerden als schepenen van de laatbank van de abt van Averbode te Tessenderlo (XVIe-XVIIe eeuw). Dit blijkt uit het artikel *Uit oude familiepapieren: Aertnijs uit Tessenderlo*, in *Vlaamse Stam*, IV, 1968, blz. 427-29, waar A. WOUTERS eveneens handelt over Fr. Arnikius-Ambrosius Aertnijs, zoon van Hendrik en van Katherina Reynders. Hij werd priester-kloosterling van de abdij van Averbode, waar hij zich verdienstelijk maakte als provisor (1676-1690 en 1693-1698) en als *camerarius* van de abt (1693-1710). A.A. Aertnijs liet ook verscheidene geschriften na, die thans in het archief van Averbode bewaard worden. Vgl. AVERBODE, Archief van de Abdij, I, reg. 105, fol. 197v°. (T.G.).

Dans un article intitulé: *Le plus grand vignoble de Belgique (Brabant, Revue bimestrielle de la Fédération Touristique*, 1968, n° 3, pp. 42-47), M. Georges MARIMAN conte l'histoire du plus grand vignoble brabançon actuel le *Ketelheide* à Overijse. L'auteur y relève (pp. 44-45) l'importance de l'abbaye d'Averbode dans la viticulture du Démer aux XIIIe et XIVe siècles. (A.C.).

In de periodieke uitgave *Stichting voor de Kempen* (Turnhout, 1968) werd de tekst van drie referaten opgenomen, die op 5 augustus 1967, in de Abdij van Averbode, ter gelegenheid van de « Kempische Koffietafel », werden voorgedragen: E. VAN HEMELDONCK, *Kempische abdijen en de cultuur* (blz. 25-31); T.J. GERITS, O. Praem., *De sociaal-economische invloed van de Kempische Witherenabdijen* (blz. 33-38);

M. SMEYERS, *De bouw- en kunstgeschiedenis der Kempische abdijen* (blz. 39-45). (T.G.).

El. DUCHATELEZ publiceerde in *Tijdschrift voor Theologie*, VIII, 1968, blz. 377-401, een artikel betiteld: *De geldigheid der wijdingen in het licht der « ekonomie »*. (J.B.V.).

Belgium.

De familie « Berthout » was destijds een zeer invloedrijke familie in de Kempen en Noord-Brabant. Ze droeg ten eerste bij in de stichting van de abdij van Grimbergen; deed zich ook gelden te Tongerlo et St. Michiels te Antwerpen. Over die familie (en die abdijen) worden interessante gegevens verstrekt in *De Berthouts- en het Waverwoud*, in *Handelingen van de Kon. Kring voor Oudheidkundige, Letteren en Kunst van Mechelen*, LXXI, 1967, blz. 19-41. Deze bijdrage werd geschreven door A. GOETSTOUWERS. (J.B.V.).

Étudiant *Le droit de gîte dans les abbayes brabançonnnes au bas-moyen âge*, dans *Études d'histoire médiévale. Hommage au Prof. Paul Bonenfant*, Bruxelles, 1965, pp. 365-382, A. SMOLAR-MEYNART fait mention e.a. des abbayes prémontrées de Saint-Michel d'Anvers et de Tongerlo et de la fondation agricole de Postel. (T.G.).

Bellus Portus.

Dans les *Bulletins et mémoires de la Société d'émulation des Côtes-du-Nord*, tome XVC, 1967, M. le chanoine J.R. du Cleuziou, archiviste du diocèse St-Brieuc publie, aux pp. 43-59, quelques passages des « lettres d'exil » de Hervé-Julien Le Sage, un des derniers chanoines de Beauport, sous le titre: « Le chanoine Hervé-Julien Le Sage chez les Polonais (1796-1797). » (X.L.O.).

Berna.

Op 22 januari 1968 overleed te Merano, Dr. J. Nouwens, eenmaal procurator onzer Orde te Rome (cfr *Anal. Praem.*, XLIV, 1968, blz. 161). Alvorens tot deze functie te worden benoemd was hij in zijn vaderland zeer bedrijvig op gebied van de organisatie van de R.K. Middenstandsbeweging. Heel wat gegevens daaromtrent werden verzameld door cfr VAN DEN HURK, en gepubliceerd in *Berne*, XXI, 1968, blz. 76-82, onder de titel: *Dr. J. Nouwens, baanbreker van de R.K. Middenstand.* (J.B.V.).

De abdij van Berne, thans gehuisvest te Heeswijk, bevond zich vroeger te Berne, nabij Heusden. Een indrukwekkend monument uit de oude tijd van Berne bleef bewaard: een grafmonument, dat zich eenmaal bevond in de abdijkerk, en thans bewaard wordt in de kelders

van het Rijksmuseum. Het gaat om het grafmonument van ridder Arnold van der Sluis († 1296), weldoener van het oude Berne. *Bernensia XIII* (1968, blz. 36) handelt over *Arnold Van der Sluis († 1296) en diens graftombe afkomstig van het oude Berne*. Vier bijdragen worden gebundeld: Drs. J.A. COLDEWEY, *Arnold van der Sluis, ridder, zijn afkomst en nageslacht*; J. LEEUWENBERG, *Graftombe van Arnold van der Sluis van Heusden*; Dr. B.H. STOLTE, *De Graftombe van ridder Arnold van der Sluis*; H.J.J. VERMEULEN, *Twee wapens op de tombe van Arnold van der Sluis, ridder*. (J.B.V.).

P. Beckers was prelaat van Berne tijdens de jaren 1805-1813. In 1784, was hij kapelaan te Berlicum. Uit de *Romeinsche Bescheiden*, II, (1965) uitgegeven door P. POLMAN en uit zijn werk: *Katholiek Nederland in de achttiende Eeuw. De Hollandse Zending. 1727-1795*, Roermond, 1968, blz. 184-186, blijkt het dat P. Beckers zich sterk inzette ter oplossing van de verdeeldheid die in zijn vaderland heerste tussen de christenen, meer bepaald tussen de « Cleresie » en de katholieken dit geheel trouw bleven aan « Rome ». Met die bedoeling reisde hij naar Mechelen; naar de vicaris-generaal, P. Huleu. Die goedbedoelde pogingen slaagden niet. Heel wat brieven hieromtrent blijven behouden. Aldus, in hoofdzaak, P. Polman. (J.B.V.).

Ferigoletum.

Dans la périodique *Sanctuaires et pèlerinages*, 1965, n° 39, pp. 69-72, Marie MAURON fit paraître un article consacré à *Ferigolet, lumineuse étape sur la route de Compostelle*. (T.G.).

Feuchère.

Feuchère abrita pendant quelques dizaines d'années, un couvent de moniales prémontrées, provenant du monastère, primitivement double, de Septfontaines-en-Thiérache. N. BACKMUND y consacre une notice dans *Dictionnaire d'Histoire et de Géographie ecclésiastiques*, t. XVI, fasc. 95 (1967), col. 1331. (J.B.V.).

Firma Curia.

Firma Curia = Fermaincourt ou Fermincourt, était jadis un prieuré, dépendant de l'abbaye de St-Yved de Braine; ce prieuré fut fondé en 1262, et subsista, en forme réduite jusqu'à la révolution Française. T. DE MOREMBERT, archiviste de la ville de Metz donne un bref aperçu de son histoire dans le *Dictionnaire d'Histoire et de Géographie ecclésiastiques*, t. XVI, fasc. 94 (1967), col. 1079. (J.B.V.).

Floreffia.

Au *Bulletin de l'Institut archéologique liégeois*, LXXIX, 1966, J.

PHILIPPE publia le rapport (1964) consacré aux *Accroissements des collections Musées Curtius et d'Ansembourg. Fonds Ville de Liège*. L'auteur y signale deux colonnettes gothiques en bois sculpté avec traces de polychromie. Ces sculptures datent du XVe-XVIe siècle en proviennent de l'ancienne abbaye de Floreffe. Cfr *art. cit.*, p. 223; fig. p. 225. (T.G.).

Fons Calidus.

Au 39e congrès des fédérations historiques du Languedoc méditerranéen, Marguerite Arribaud-Farrère a présenté une communication sur : l'abbaye Notre-Dame de Fontcaude. Cette intervention a paru dans les *Actes du 39e congrès*, Montpellier, 1967, p. 147. (X.L.O.).

Gerusium.

Occasione anniversarii sexagesimi quinti professoris Gabriel (univ. Vindobonensis), periodicum *Wissenschaft und Weltbild*, fasc. tertium, tomi 20 (1967) professori Gabriel dicat. Cfr Dr. Augustinus WUCHERER-HULDENFELD, assistens in universitate Vindobonensi, in illo fasciculo scribit de *Integrale Logik und Systematische Theologie*. (J.B.V.).

Gödöllö.

Les anciens élèves de notre confrère, Astrik L. Gabriel, correspondant de l'Institut de France, Directeur de l'institut des études médiévales à l'université de Notre Dame (Indiana, U.S.A.), lui ont présenté un volume de *Mélanges*, intitulé *Studium Generale. Studies offeres to Astrik L. Gabriel*, à l'occasion de sa promotion de Docteur Honoris causa de l'Ambrosienne (Milan), un doctorat conféré à l'initiative du Saint Père. (J.B.V.).

Notre confrère, Prof. Gabriel, vient de donner une conférence, le 30 octobre 1968, au Siena Collège, Loudonville, New York, sur *l'iconographie de la vie estudiantine au Moyen age*. Cette conférence a été introduite par le Dr. John C. Murphy, O.F.M., un spécialiste de l'Histoire des Franciscains à l'Université de Paris.

Notre confrère a été élu dans la Comité de Rédaction de *Medievalia et Humanistica*, une revue spécialisée dans les études médiévales. (J.B.V.).

Grimberga.

P. CNOPS, *Het kerkbezit van Wemmel a° 1440*, in *Eigen Schoon en De Brabander*, 52 (1969), 39-50 geeft de tekst uit van een tot nog toe

ongekende perkamenten rol, waarin de bezittingen, inkomsten en uitgaven van de kerk van Wommel in 1440 werden opgetekend. Wommel behoorde vanaf 1132 tot de parochies van de abdij Grimbergen. (M.K.).

Langwaden.

Abbatia Langwaden, non ita longe a civitate Coloniensi, fundata a. 1134, suppressa fuit a. 1802. Anno 1835, ecclesia diruta fuit. Inde ab a. 1964, monachi Cistercienses monasterium inhabitant. « Seit 1964 beherbergt der bis zur Hälfte renovierte Bau, wie einst durch 660 Jahre, wieder ordensleute und diesmal Cisterciensermönche... Seit dem Baubeginn, im Oktober 1962, halten neben den Bauleuten und Handwerkern der Firmen des Landkreises Grevenbroch die Bürger von Langwaden genauso eifrig, wie die Soldaten des Pionierbataillons 716 aus Köln. Seit Ostern 1963 arbeiteten dann mit sichtbarem Erfolg ungefähr 200 Jungmänner aus Flandern, Belgien und den Niederlanden in zwölf Baulagern des von P. Werenfied gegründeten Bauordens an unserem Kloster mit ». Ita *Cistercienser Chronik*, LXXV, 1968, p. 149 s. (J.B.V.).

Lucerna.

Plusieurs articles récents sur cette abbaye. Dans les *Études normandes*, 1966, n° 59-60, aux pp. 135-136, l'abbé Marcel Lelégard traite de : l'abbaye de la Lucerne et la conquête de l'Angleterre. Le même auteur, dans : *Art de Basse-Normandie*, n° 43, 1967, pp. 14-18, signale la : messe pontificale célébrée le dimanche 21 août 1966 à l'abbaye de la Lucerne par S. Em. le cardinal Heenan, primat d'Angleterre, et rappelle à cette occasion les liens entre l'abbaye et ses nombreuses possessions outre-Manche. La même revue, *Art de Basse-Normandie*, a présenté en 1966 un n° spécial consacré aux : trésors d'art religieux de l'Avranchin, où l'on retrouve souvent des indications sur des objets d'art sacré provenant de la Lucerne. Enfin dans les comptes-rendus du : *Congrès archéologique* de 1966, l'abbé Lelégard parle, aux pp. 460-484, de l'abbaye de la Lucerne. (X.L.O.).

In *Anal. Praem.*, XLII, 1966, p. 186 s., relatum fuit constitutam esse associationem « Amis de la Lucerne », sub ductu R.D. Lelégard. Idem M. LELÉGARD, in *Catholicisme*, fasc. 27, 1967, col. 1680 s., art. *La Luzerne*, satis fuse agit de illa abbatia. Quaedam ex isto conspectu depromimus. « Les premiers chanoines venaient de St-Josse-au-Bois (Dommartin). Le Bh. Tancrède, premier supérieur, ne porta que le titre de prieur, et mourut en 1144 (fête le 7 juin). Sous son successeur, le Bx Tescelin, premier abbé († 1156, fête le 19 janv.), la communauté quitta la forêt de Courbefosse et s'établit dans la vallée du Thar... L'abbaye fut mise en commende en 1528 au profit du cardinal Gabriel de Grammont, évêque de Tarbes. En 1592, le commendateur René

Jourdain fit élire comme abbé régulier Pierre Morilant et lui céda officieusement la place. A la mort de Jourdain (1594), le roi toléra dom Morillant, mais nomma, en 1596, Jean de la Bellère, un Augustin, qui prit l'habit de Prémontré en attendant le décès de Morillant pour recevoir la bénédiction abbatiale. La Lucerne garda des abbés réguliers jusqu'en 1669; le plus remarquable d'entre eux est Jean VI (1596-1634)... La Lucerne n'eut que des abbés réguliers, la plupart fort zélés, qui la maintirent dans une sérieuse observance, à tel point qu'on y établit le noviciat et le scolasticat de l'Ordre pour la circarie de Normandie australe... L'église abbatiale est un bel édifice roman (1164-1178), précédé d'une façade remarquable et surmonté d'un clocher magnifique du premier gothique normand. Les bâtiments conventuels sont du XIIIe s. réaménagés en partie au XVIIe s. Le logis abbatial date du XVIIIe siècle». (J.B.V.).

Ninovia.

In de *Catalogue of Additions to the Manuscripts in the British Museum 1931-1935*, London, 1967, in-8°, 878 blz., vindt men de vermelding in het Register (blz. 713) en de beschrijving (blz. 44, zie ook het voorwoord blz. VII) van twee « Epistle and Gospel Books » (Lat. 42.563 en 42.564) van het jaar 1599, hoogstwaarschijnlijk afkomstig uit de abdij van Ninove. Deze evangeliaria geven immers enkel de lezingen voor de grote feesten en o.a. voor het feest van Cornelius en Cyprianus, de patroonheiligen van Ninove. (W.M.G.).

Nova Ferina (Fearn).

Sita erat haec abbatia in Scotia septentrionali. Fundata fuit annis 1220-1227; anno 1609, saecularizata fuit Historia huius canonicae textur in *Dictionnaire d'Histoire et de Géographie Ecclésiastiques*, t. XVI, fasc. 93 (1966), col. 784 s., auctore N. BACKMUND. (J.B.V.).

Orvieto.

Exstitit olim in urbe Urbevetana = Orvieto dicta, monasterium Praemonstratense. Cui paroecia S. Martini urbis illius subiecta erat. In hac paroecia, Servi Mariae, anno 1264-1265, foundationem ceperant; cui foundationi Praemonstratenses sese opposuerunt. S. Pontifex Clemens IV vero Servis Mariae explicite foundationem ab illis coeptam probavit. « Superate, per l'intervento di Clemente IV del 17 aprile 1265, le difficoltà frapposte dai Premonstratensi dell'abbazia di s. Severo sotto la cui giurisdizione si trovava la parrocchia di s. Martino, avevano iniziato la costruzione del convento e della chiesa, in favore della quale, il 12 gennaio 1268, ottengono dallo stesso pontefice due bolle, una di indulgenza per i fedeli delle diocesi vicine che avessero aiutati i frati nella costruzione della chiesa stessa, l'altra di con-

cessione a questi ultimi di potere ricevere per tale scopo denaro proveniente da usure o altro illecito commercio e del quale risultasse impossibile la restituzione». Ita A. DEL PINO, in *Studi Storici dell'Ordine dei Servi di Maria*, XVII, 1967, p. 24. (J.B.V.).

Parcum.

De kon. VI. Academiën van België verzorgen de uitgave van een *Nationaal Biografisch Woordenboek*. Op aanvraag van de redactie verzorgde Dr. J.J. WEYNS (Tongerlo) in deel 3 (1968) een uitvoerige historische nota over *Drusius Joannes* (koll. 279-285), in leven abt van de abdij van 't Park (1601-1635). Drusius (Druys) was lid van de Staten van Brabant; was visitator van de Orde en vicaris van de Brabantse Circarie; was visitator van de Leuvense universiteit; vurig verdediger van de augustiniaanse traditie in zijn Orde; vervulde een zeer voorname rol in het opstellen van de Statuta Ordinis (1630) en de Ordinarius. (W.S.).

Ioh. Masius fuit abbas praeclarus abbatiae Parcensis (1635-1644). Tam pro canonia Parcensi, quam pro Ordine universo, fuit abbas meritissimus. Quod paucis exponit N. WEYNS, art. *Masius*, in *Nationaal Biografisch Woordenboek*, 3 (1968), Bruxellis, coll. 552-556. In historia « Iansenismi », tunc maxime agitata in patria sua, non raro uti fautor « iansenismi » ferebatur. Revera, Masius haberi debet uti doctrinae, potissimum de Gratia, S. Augustini addictissimus. Fatente de ipso, Pontano, die 18 ian. 1648: « Defensorem acerrimum doctrinae B. Augustini ipsum habuimus ». (J.B.V.).

In een historisch-linguistisch onderzoek, getiteld: *Jezus-Eik of Notre-Dame-au-Bois?* en gepubliceerd in de *Mededelingen van de Vereniging voor Naamkunde te Leuven en de Commissie voor Naamkunde te Amsterdam*, XLIV, 1968, pp. 84-90, tracht G. vande Putte een verklaring te vinden voor de eigenaardige parallelbenaming met Vlaams-Franse differentiëring. Al de legenden terzijde gelaten komt hij tot de vaststelling dat de oudste benaming van deze localiteit in het Zoniënbod *ad quercem* (sic!) *Jesu* (1632) is. De vroegste Franse benamingen uit de XVIIe eeuw zijn een vertaling van die toponiem. Vanaf de XVIIIe eeuw treedt, mede onder de invloed van Mariale legenden, een differentiëring op, waarbij de Vlaamse benaming duidelijk als « Jezus-Eik » en de Franse benaming meer als « Bois-Notre-Dame », al of niet verbonden met de Vlaamse benaming, naar voren treedt. Het zou niet de Waals-Vlaamse taalgrens, maar wel de gestadige verfransing zijn (die sedert de XVIIIe eeuw van Brussel uitging), die aan de basis ligt van de dubbele benaming. Naar gelang men Nederlands of Frans spreekt, zegt men *Jezus-Eik* of *Notre-Dame-au-Bois*. (T.G.).

Perrodium novum.

Dans la : *Revue historique et archéologique du Maine*, t. CXXII, 1966, M. Paul Cordonnier a écrit un article très intéressant, aux pp. 3-75, intitulé : Sur les chemins autour de Sablé. Il y fait, entre autres, l'historique de l'abbaye du Perray-Neuf. (X.L.O.).

Postula.

W.M. GRAUWEN publiceerde in *Nationaal Biografisch Woordenboek*, 3 (1968) artikels over vier verdienstelijke confraters van zijn abdij, Postel : over de eerste abt van Postel, *Colibrant* († 1626) (kol. 191 v.); over de hersteller van de abdij na de Fr. Omwenteling, H.J. *Beugels* († 1851) (koll. 81-85); over pastoor Ev. *Van den Bergh* († 1962) (koll. 75-78). Insgelijks over prior *Welvaarts* († 1892) (koll. 958-962). — Verder nog over « verkozen » prelaat van Averbode, Arnoldus van Leeftael († 1584) (koll. 492-497). En over *Dan. Delestré*, geschiedkundige en pastoor van Grimbergen († 1967) (koll. 259-261). (J.B.V.).

Bij Brepols, Turnhout, verscheen in de loop van 1968, B. VAN DER VEKEN, *Samen met Christus naar de Vader. Misboekje voor de kleinen, met de officiële teksten van het gewoon van de Mis voor de actieve deelname*. 63 blz. (J.B.V.).

Die 22 octobris 1968, obiit, in Turnhout, Serv. Scholl. Per plures annos, inquisitiones historicas paravit et partim edidit de historia vitae socialis in Belgio et in Europa. Sub eius dictu, prodierunt, Bruxellis, 1963-1966, tria volumina : *150 Jaar Katholieke Arbeidersbeweging in België, 1789-1939*. Ac, anno 1966, Lovanii : *150 ans de Mouvement ouvrier chrétien en Europe de l'Ouest 1789-1939*. 512 pp. — Doctoratu in Scientiis Historicis apud Universitatem Lovaniensem insignitus erat. (J.B.V.).

Praemonstratum.

Hugo III de Hirson abbas et dominus Praemonstratensis fuit annis 1238-1242. Plures discordias componendas ordinavit; in specie relate ad transactionem initam inter Dominum Praemonstratensem et Praepositos Saxoniae (Cfr J.-B. VALVEKENS, *Acta et Decreta Capitulum Generalium Ordinis Praemonstratensis*, t. I (1966-1968), p. 13). Relate ad hoc negotium componendum refertur in *Gallia Christiana*, t. 7 (1746), col. 98, episcopum Parisiensem, Guillelmum Altissiodorensem (Auxerre), litteras scripsisse abbati Hugoni. Praeterea in art. *Guillaume d'Auxerre*, in *Dictionnaire de Spiritualité*, t. VI, fasc. XLII-XLIII (1968, col. 1183, auctore P. VIARD, notatur : « Il (Guillaume) fit la visite de nombreux monastères : ainsi Cluny et Prémontré ». (J.B.V.).

Suevia.

Dans le *Zeitschrift für Württembergische Landesgeschichte*, t. XXVI (1967) (Festgabe Walter Grube), Alf. SCHAEFER publie (pp. 354-370), un article intitulé : *Ein unbekannter Atlas der Territorien des Schwäbischen Kreises von Jacques de Michal aus dem ersten Viertel des 12. Jahrhunderts*. Les mérites de l'ingénieur J. de Michal, en tant que cartographe y sont soulignés. Y est traité en particulier un Atlas (50 pp.), contenant des cartes remarquables de la Souabe. Cet atlas est conservé (en manuscrit) à Karlsruhe GLA, H/d 11. A la page 27 de l'atlas figure une carte présentant les six abbayes prémontrées de la région: Roggenburg; Roth; Weissenau; Auersberg; Schussenried; Obermarchtal. L'auteur de l'article souligne les mérites de l'œuvre de J. de Michal. (J.B.V.).

Tepla = Schönau.

Unser Mitbruder Dr. Martin Fitzthum, Oberstudienrat in Amberg (Bayern) schrieb einen Aufsatz über *Christliche Sozialpolitik durch Haider Thesen geprägt*, in *Amberger Volksblatt* vom 21.6.1968. Ferner schrieb er in Nr. 1/1968 der *Oberpfalz* über *Der Hochhofen von Hellziechen bei Vilseck* und in Nr. 8 über *Aus der Chronik des Ortes Haag bei Vilseck*. In Nr. 12/1968 der *Egerer Zeitung* behandelte er *Ein Abt des Stiftes Tepl aus Eger: Alfred Clementso*.

In der Arbeitsgemeinschaft «Theologie» der Volkshochschule Amberg hielt Dr. Martin Fitzthum im Wintersemester 1968 drei Vorträge: 1) Der Baukünstler unserer Basiliken: Balthasar Neumann. 2) Verhältnis von Kirche und Staat. 3) Der Orden des hl. Norbert. (G.R.).

Tongerloo.

In *Le Chapitre Général dans les Instituts Religieux*, in *Apollinaris*, XL, 1967, pp. 489-524, Dr. G. VAN DEN BROECK, procurator generalis O. Praem. in Urbe, conspectum historico-iuridicum conspiciuum praebet rationis iuxta quam «Capitulum Generale» concipi ac in executionem deduci debeat. Intentum articuli huius clare ab ipso auctore indicatur his verbis: «Les lignes qui vont suivre veulent préciser ce qu'on comprend par Chapitre général. En effet, des notions claires, aussi bien sur le sens que sur les activités du Chapitre, ne peuvent certes pas nuire au moment où ces organismes doivent prendre de graves responsabilités». (l.c., p. 489). (J.B.V.).

Prins Willem van Oranje. Een boek van Dr. T. PAEPS, pastoor van de Heuvel te Kalmthout. De ondertitel ervan luidt : *Het Organisme in de abdij van Tongerlo en in de Heerlijkheid Essen-Kalmthout*. Op weinig historische figuren is zozeer de aandacht getrokken als op deze Willem de Zwijger. Dr. Paeps doet dit op zijn beurt, zo klaar en zo

kritisch verantwoord, dat het werkelijk de moeite loont met zijn werk kennis te maken. Op handige wijze brengt hij daarin de gebeurtenissen te Kalmthout en omstreken in verband met de tijd van de Zwijger. Uitgave: De Spycker, Essen. — Men weet dat de parochies Essen en Kalmthout aan Tongerlo toebehoorden. (E.V.).

In *Calmpthoutania*, XX, 1968, n° 2, blz. 61 vv., schreef Jos. VORSELMANS, gemeentesecretaris te Kalmthout: *Iets over molen- en brouwerijalaam*. In dit interessant artikel is er uitvoerig spraak van de drie molens die de abdij Tongerlo bezat binnen het grondgebied der Heerlijkheid Kalmthout-Essen-Huiberger. (E.V.).

C.J. WEIJTENS, *De mislukte naasting van de oude parochiekerk van Tilburg 1798-1802*, in *Brabants Heem* 19 (1967), 246-252 en 20 (1968), 44-46; 81-84 beschrijft de moeilijkheden en mislukkingen die de katholieken ondervonden om hun kerk terug te krijgen. Tilburg behoorde tot de parochies, die in de vorige eeuwen door de abdij Tongerlo werden bediend. (M.K.).

L. VAN TONGERLOO, *De oudste orgels van Lith en Lithoyen*, in *Brabants Heem*, 20 (1968), 146-153. In 1788 had de hervormde gemeente Lith (N.B.) zich een orgel aangeschaft te Retie, destijds parochie van de abdij Tongerlo. Lambertus de Leeuw, pastoor te Retie tussen 1663 en 1689, had dit orgel uit de Carmelitessenkerk van Mechelen laten overbrengen naar Retie door Blasius Bremser, de zoon van de orgelbouwer. (M.K.).

C. VAN DE WIEL, *Vissenaken's ongekend verleden*, Leuven 1968, 195 blz. behandelt in dit werk enkele aspecten van het kerkelijk verleden te Vissenaken. Het patronaatsrecht van deze dubbele parochie, Vissenaken-Sint-Pieter en Vissenaken-Sint-Maarten, werd in 1219 en 1239 verkregen door de abdij Tongerlo, die tot in 1932 onafgebroken de parochiedienst verzorgde. (M.K.).

A. MONBALLIEU, *Het Antonius Tsgrooten-triptiekje (1507) uit Tongerlo van Goossen Van der Weyden*, in *Jaarboek 1967 Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen*, blz. 13-36. In 1966 werd dit drieluikje door het museum aangekocht uit de verzameling d'Arenberg. Deze triptiek is afkomstig uit de abdij Tongerlo zoals blijkt uit de wapens op de zijluik en zoals bewezen wordt uit een rekeningspost van 1507, waar het schilderijtje wordt beschreven. Christus in het middenpaneel, omringd door de armatura passionis, toont zijn wonden aan de hemelse Vader in het rechter paneel, terwijl O.-L.-Vrouw in het linker paneel haar borsten toont aan haar zoon. Schr. bestudeert deze voorstelling van het middelaarschap van O.-L.-Vrouw en van Christus, zoals deze voorkomt in de *Specula Humanae Salvationis* van de middeleeuwse literatuur. In de chronologie van de werken van Goswien Vander Weyden vormt deze kleine triptiek een schakel

tussen de zeven *Dimpna*-panelen (1505) en de *Schenking van Kalmt-hout* (1511-1513), beiden gemaakt voor de abdij Tongerlo. Het drie-luikje werd in 1967 behandeld door de heer F. Bender, restaurator. (M.K.).

In *Jaarboek 7 van de Vrijheid en het Land van Geel*, 1968, blz. 5-130 publiceerde M.H. KOYEN, archivaris van de abdij Tongerlo en van de gemeente Geel, *Inventaris van het Archief van het Gasthuis van Geel*. Op de inventaris volgt de tekst van 40 dokumenten (1286-1551), meestal rentebrieven, met een Index van persoons- en plaatsnamen. (J.B.V.).

Wadegotia.

Abbatia Wadegotiae sita erat in regione, quae ultimis saeculis non raro agitabatur ab eventibus politicis (regio, Saar, dicta). Fr. TRENZ, in libro edito in *Bibliotheca Analectorum Praemonstratensium*, 1961, scite egerat de illa abbatia currentibus annis 1766-1792 : *Die Prämonstratenser-Abtei Wadgassen zur Zeit der französischen Herrschaft von 1766 bis zur Auflösung im Jahre 1792*. In *Zeitschrift für die Geschichte der Saargegend*, XVI, 1968, pp. 313-380, Prof. H.-W. HERRMANN, de argumento simili, pro annis 1718-1768, agit, sub titulo : *Wilhelm Heinrich von Nassau-Saarbrücken, 1718-1768*. In tractatione inita anno 1766 et ratificata a. 1768, iteratis vicibus agitur de abbatia Wadgassen; immo haec abbatia partes intensivas agebat in illis tractationibus. (J.B.V.).

Wiltina.

In encyclopedia *Catholicisme*, fasc. 26 (1966), col. 1478, Prof. DELCOR brevem articulum dicat cfr Fr.X. Kortleitner († 20 oct. 1939), canonico Wiltinensi, qui plura opera de S. Scriptura tractantia conscripsit et edidit. (J.B.V.).

Windbergia.

Notum est in abbatia Windbergensi olim extitisse celebre scriptorium. J. LECLERCQ, O.S.B., scribens in *Revue Bénédictine*, LXXVIII, 1968, pp. 87-105, *La Lettre-Traité de Saint Bernard contre Abélard*, praebeat elenchum antiquorum manuscriptorum quae continent celebre illud scriptum S. Bernardi contra Abaelardum. In elencho illo bis occurrit manuscriptum proveniens ab abbatia Windbergia; seu : Munich Clm 22271 (saec. XII), Windberg; in collectione epistolarum series II; Munich Clm 22299 (saec. XII), Windberg; in serie epistolarum (191, 189, 188, 190) relate ad Abaelardum. (J.B.V.).

In *Klerusblatt* (München) II, 1969 (febr. 1969), pp. 36-41, N. BACKMUND evulgavit articulum : *Die Säkularisation un neuer Sicht*, in quo, per summa capita, statum religiosum monasteriorum durante altera

medietate saeculi decimi septimi. Per plurima monasteria « saecularizata » fuerunt ea aetate. Postea vero nonnulla monasteria ita « saecularizata » restitui potuerunt. (J.B.V.).

In *Dictionnaire d'Histoire et de Géographie ecclésiastiques*, t. XVI, fasc. 95 (1967), coll. 1332-1334, N. BACKMUND scribit de abbacia O.S. Benedicti *Feuchtwangen*, sita in dioecesi Augustana (= Augsburg). (J.B.V.).

ARCHITECTURA- ARTES

Averbodium.

Het Kon. Museum voor Kunst en Geschiedenis te Brussel kwamen in december 1935, krachtens een schenking van Baronnes Donny, in het bezit van een oude zilveren beker, steunend op een geprofileerde voetring en versierd met een gegraveerde voorstelling van het Lam Gods, met kruisvaan, in een rocaille-omlijsting. De aanwezigheid van dit christelijk symbool heeft Prof. F. Van Molle er toe gebracht deze drinkbeker toe te schrijven aan de Abdij van Averbode, temeer daar dezelfde keurmerken en een soortgelijke gravure eveneens prijken op drie andere te Averbode bewaard gebleven bekers. De zilveren beker in kwestie werd door de Leuvense edelsmid K.H. Becker in 1762 uitgevoerd en ingevolge de ordonnantie van Keizerin Maria-Theresia (1749) met de keurmerken van het Brusselse edelsmedenambacht, waarvan Becker in 1750 lid werd, gewaarmerkt. Vgl. F. VAN MOLLE, *Een zilveren beker met Brusselse merken uit de abdij van Averbode (1762)*, in *Bulletin van de Koninklijke Museum voor Kunst en Geschiedenis*, 4^e reeks, jrg. 38-39, 1966-1967, blz. 195-198. (T.G.).

R. VAN HASSELT, *Drie tekenaars van topografische prenten in Brabant en elders: Valentijn Klotz, Josua de Grave en Constantijn Huygens*. in *Jaarboek Oudheidkundige Kring « De Ghulden Roos » te Roosendaal*, jaarg. 25 (1965), blz. 145-192. Op « Averbode » hebben betrekking: n° 395 (14-6-1675). Landschap boven bomen, de Abdijkerk. tekening in inkt, toegeschreven aan Constantijn Huygens, Jr. — Bewaarplaats: Parijs, École des Beaux Arts, n° 852. — Opmerking: Rijksprentenkabinet, Map 60 (28). — N° 396 (19-6-1675). Abdijgebouwen, vijver, voorgrond officieren. Aquarel, waarschijnlijk van Constantijn Huygens Jr. — Bewaarplaats: Teijlers Stichting Haarlem: CH + 59. — Opmerking: « Abdij van Everboden ». (Je fis deux dessins divers: Journaal: C. Huygens, Jr.: 1628-1697). (A.V.D.H.).

Belgium.

Parmi les témoins de l'activité culturelle et artistique des moines bénédictins de Saint-Laurent de Liège, il faut noter les *Dialogi* de Grégoire le Grand (BRUXELLES, Bibliothèque Royale, ms. 9916-17). Ce

manuscrit figure au catalogue de l'*Exposition du millénaire de Saint-Laurent de Liège* (Liège, 1968, p. 20, n° 55). Datant de la seconde moitié du XIIe siècle, il représente une des pièces maîtresses de la miniature mosane à l'époque romane. Les illustrations sont dues à deux artistes. L'activité du premier se rattache, sous plusieurs rapports, à celle du groupe formé autour des manuscrits bien connus : la Bible de Floreffe (LONDRES, British Museum, ms. Add. 17737-38) et l'Évangélaire d'Averbode (LIÈGE, Bibliothèque de l'Université, ms. 363 B). Cfr *An. Praem.*, XXXIX, 1963, pp. 187-188. (T.G.).

Dans sa communication *Un album de Croy à Authal*, parue dans *Credit communal de Belgique*, XXII, 1968, pp. 88-93, M. DE SOMER porte son attention sur l'intérêt iconographique et historique d'un album conservé à Authal (Autriche) et retrouvé par le père D. MISONNE, O.S.B. Cfr D. MISONNE, *Les albums du duc de Croy : esquisse d'une histoire de la collection*, dans *Bulletin de la Société archéologique de Charleroi*, 1960, pp. 44-61. On sait que le duc Charles de Croy (1596-1612) fit exécuter, à la fin du XVIe s. et au début du XVIIe s., des aquarelles et des gouaches de ses possessions. Les localités illustrées se situent principalement en Brabant, où plusieurs paroisses étaient desservies par les chanoines prémontrés d'Averbode et de Parc-lez-Louvain. Outre les représentations de l'abbaye d'Averbode, on y trouve les villages de Messelbroek, Rotselaar, Testelt et Wezemaal (Averbode) et les villages de Haacht, Heverlee, Sint-Joris-Weert et Werchter (Parc-lez-Louvain). (T.G.).

In *Eigen Schoon en de Brabander*, LI, 1968, blz. 56-87, verscheen : *Nieuwe vondsten over Brabantse orgelmakers* (XVIIe-XIXe eeuw), ondertekend door Tr. GERITS. Het werk van tien orgelbouwers (of families van orgelbouwers) wordt erin geschetst. Deze Brabantse orgelmakers werkten ook voor abdijen of parochies van deze abdijen in België. Deze abdijen en parochies worden in deze bijdrage aangeduid; alsmede brokken uit archiefstukken aangaande de gebouwde of verbouwde orgels. (J.B.V.).

Na zijn publicatie over *De Oostbrabantse bedevaartvaantjes van vóór 1850* (Langemark, [1963]) heeft J. PHILIPPEN een nieuwe studie laten verschijnen over *De oude vlaamse bedevaartvaantjes. Hun volkskundige en cultuurhistorische betekenis* (Langemark, 1968, 150 pp., ill.). Verscheidene parochies, die eertijds of nog door de Brabantse Witheren bediend werden, waren gekende bedevaartplaatsen, die ten gerieve van de pelgrims over eigen vaantjes beschikten. Borsbeek (St. Antonius Abt), Deurne (St. Fredegandus) en Vosselaar (St. Élooi) ressorteerden onder de Antwerpse St. Michielsabdij. Averbode (St. Jan-de-Doper), Balen-Neet (St. Andreas), Kortenbos (O.-L.-Vrouw Behoudenis der Kranken), Veerle (O.-L.-Vrouw ten Wijngaard) en Vorst-Kempen (St. Gertrudis) werden bediend door de Abdij van Averbode. Meise (St. Elooi) hoorde toe aan Grimbergen. De Abdij van

Heilissem zorgde voor Hoeleden (St. Amandus), terwijl Park-Heverlee instond voor de bedevaartplaatsen van Lubbeek (O.-L.-Vrouw), Overijse (O.-L.-Vrouw van Jezus-Eik) en Wakkerzeel (St. Hubertus). Tongerlo bediende de begankenisplaatsen van Broechem (O.-L.-Vrouw) en Duffel (O.-L.-Vrouw van Goede Wil). De bedevaartvaantjes worden telkens afgebeeld en van passende historische en volkskundige commentaar voorzien. (T.G.).

Bona Spes.

Dressant l'*Inventaire des sites*. III. *Province de Hainaut* (s.l., 1966, 89 pp.). P. GILLAIN et L. THIERNESSE appellent l'attention sur l'intérêt historique, architectural et esthétique du site formé par l'abbaye de Bonne-Espérance (Vellereille-les-Brayeux), l'église abbatiale, les dépendances et les prairies qui les entourent (*op. cit.*, p. 83). (T.G.).

Germania.

Dans la série *Essais d'art et de philosophie*, J. Ph. MINGUET, professeur à l'Université de Liège, vient de consacrer une publication à l'*Esthétique du rococo* (Paris, 1966, 336 pp., avec 28 pages de planches hors-texte). On y trouve aussi un chapitre concernant le style rococo dans l'architecture en Allemagne du Sud au XVIIIe siècle. Parmi les réalisations architecturales de cette région plusieurs anciennes abbayes prémontrées appellent l'attention. Du point de vue de l'esthétique l'auteur passe en revue la superbe bibliothèque de Schussenried (Wurtemberg), une œuvre de D. Zimmermann (1754-1761), l'église de pèlerinage à Steinhausen (Souabe), également conçue par D. Zimmermann (1728-1735) et l'église de pèlerinage « Wieskirche », — l'apothéose du baroque (L. Réau) — où le style décoratif parisien est transposé par l'architecte bavarois sur le plan des structures architecturales. Cette église de la Haute-Bavière est une œuvre des frères J.B. et D. Zimmermann (1746-1754). Traitant de l'abbatiale de Schäftlarn, l'auteur souligne les caractéristiques de cette église : l'importance de l'espace aux effets clair-obscur, fortement contrastés, et la préférence d'une abondance de lumière. (T.G.).

En 1968 la ville d'Aix-la-Chapelle, en collaboration avec le « Museumverein Aachen » s'est donnée pour but de mieux faire connaître le patrimoine artistique du diocèse d'Aix-la-Chapelle. Une exposition dressant un bilan des diverses activités artistiques (peinture, sculpture, miniature, orfèvrerie, etc.) a permis de révéler un ensemble de 202 œuvres dispersées dans les églises et musées de la région : *Grosse Kunst aus tausend Jahren. Kirchenschätze aus dem Bistum Aachen (Aachener Kunstblätter, 36, 1968)*. Ce catalogue, qui constituera un très utile volume de références pour l'histoire de l'art en Rhénanie, comporte également des notices bien documentées sur plusieurs pièces ayant

appartenues jadis aux établissements prémontrés. On y trouvera des renseignements artistiques et historiques concernant la châsse du Saint Potentin (n° 16, pl. 35), exécuté à Trèves, ca. 1230, pour l'abbaye de Steinfeld (PARIS, Musée Nationale du Louvre); le reliquaire ostensor de Saint Gangulphe (n° 28, pl. 48), œuvre rhénane du début du XVe siècle (HEINSBERG, Propstei- und Pfarrkirche St.-Gangolf); un ostensor tourelle de Steinfeld (n° 32, pl. 52), exécuté à Cologne (?), ca. 1430 (STEINFELD, *Pfarrkirche*); le reliquaire ostensor des Saints Adrien et Sébastien, œuvre rhénane de la fin du XVe siècle (n° 44, pl. 64) (HEINSBERG, l.c.); un petit reliquaire cylindrique (*instrumentum pacis*), œuvre rhénane datant du début du XVIe siècle (n° 49, pl. 69) (STEINFELD, l.c.); le reliquaire ostensor des Saintes Ursule et Apolline (n° 54, pl. 74), fait par Hans von Reutlingen, Aix-la-Chapelle, 1512/1515 (HEINSBERG, l.c.); un ostensor de 1549, œuvre rhénane (Düren) (n° 61, pl. 80), appartenant à l'église paroissiale de WENAU (Pfarrkirche); le missal dit de Steinfeld (ca. 1180) conservé à COLOGNE (Schnütgen-Museum) (n° 92, pl. II, XII, XIII). Cfr *An. Praem.*, XLI, 1965, p. 189-190; XLIII, 1967, p. 215. Un chasuble (n° 108, pl. 134), fait en Flandre, ca. 1500 (HEINSBERG, l.c.); un autre chasuble également orné de broderie historiée (n° 113, pl. 139), œuvre d'un atelier du Bas-Rhin, ca. 1510 (HEINSBERG, l.c.). (T.G.).

Mussipontum.

Dans la revue d'art *Les monuments historiques de la France*, n.s. XIII, 1967, pp. 55-93 (59 fig.) P. PILLET vient de consacrer une étude archéologique et artistique à *L'abbaye des Prémontrés à Pont-à-Mousson*. (T.G.).

Ninovia.

In zijn bijdrage *De kunst in het oud domein van de Abdij Nijvel*, verschenen in *Eigen Schoon en de Brabander*, LI, 1968, blz. 181-225, spreekt J. VRANCKEN (blz. 216-221) over Sint-Kwintens-Lennik. We vernemen er dat in de kerk van deze gemeente kerkelijke gewaden worden bewaard, voortkomend van de abdij van Ninove; een wit kazuifel (zestiende eeuw); een dalmatiek (zestiende eeuw); koorkap (zeventiende eeuw). Deze gewaden worden zeer merkwaardig genoemd. (J.B.V.).

Novemfontes.

L'abbaye de Neuffonts ou Neuffontaines ou Saint-Gilbert-en-Auvergne (départ. : Allier) est située au diocèse de Moulins. Fondée jadis par St. Gilbert, cette abbaye fut confisquée à l'époque de la Révolution. Une partie des bâtiments existe encore de nos jours. Un article : *Les bâtiments de l'abbaye Saint-Gilbert* publié par Marcel CORRE, dans *La Montagne-Dimanche* du 8 décembre 1968, nous apprend que « ce

sont ces constructions délabrées, devenues domaine rural, transformées sans respect de leur caractère historique en dépendance agricoles, que M. Lerat a acheté il y a quelques années. Avec beaucoup de goût et d'amour, soucieux de redonner à ces lieux leur caractère d'origine dans la mesure où cela lui était possible, glanant renseignements et conseils auprès d'architectes spécialisés, il a restauré ce qui pouvait l'être d'une façon parfaite... Nous avons appris de bonne source que ce qui reste de Neuffonts était en bonne voie d'être classé comme monument historique». (J.B.V.).

Huic Chronico conficiendo collaborationem praestiterunt : G. Avril (St-Morillon); A. Cayers (Averbodium); Tr. Gerits (Averbodium); W. Grauwen (Wemmel); M. Koyen (Tongerloo); X. Lavagne d'Ortigue (Lutetiae Parisiorum); G. Reiber (Speinshart); G. Slechten (Brasschaat); W. Smettre (Tongerloo); J. B. Valvekens (Averbodium); A. Van den Hurk (Berna); E. Verstappen (Averbodium).